

ΜΑΡΙΑ ΠΟΛΥΔΟΥΡΗ

Βασιλική Μπόμπου Σταμάτη

Ανάτοπο
Ελληνική Δημιουργία
Αθήνα 1954

ΒΑΣΙΛΙΚΗΣ ΜΠΟΜΠΟΥ

ΜΑΡΙΑ ΠΟΛΥΔΟΥΡΗ

Ἡ Μαρία Πολυδούρη, ἡ χλωμή καὶ πονεμένη ποιήτρια μὲ τὰ μεγάλα μάτια καὶ τὸ φωτεινὸ μέτωπο, γεννήθηκε τὸν Ἀπρίλιο τοῦ 1902 στὴν Καλαμάτα, στὸ σπίτι τῆς ὁδοῦ Μπενάκη καὶ Τζάνε.

Ὁ πατέρας τῆς ἦταν καθηγητὴς τῆς Φιλολογίας, ἄνθρωπος γαλήνιος καὶ πρᾶος, φρόνιμος καὶ καλὸς οἰκογενειάρχης. Κατ'ἄγιο ἀπὸ τῆς Μικρομάνης, καὶ ἡ οἰκογένειά του ἔπαιξε σημαντικὸ ρόλο κατὰ τὴν ἐπανάσταση.¹ Ἡ μητέρα τῆς, μιὰ λεπτοκαμωμένη δέσποινα, ἀφωσιωμένη σύζυγος καὶ στοργικὴ μητέρα, ἦταν γόνος τῆς οἰκογενείας Μαρκάκου.

Ἡ Μαρία, ἦταν τὸ τρίτο παιδί τῆς οἰκογενείας τῆς. Εἶχε ἀκόμη τέσσαρα ἀδελφία, δύο ἀγόρια καὶ δύο κορίτσια. Ὅταν ἔγινε τριῶν ἐτῶν, ὁ πατέρας τῆς μετετέθη στὸ Γύθειο καὶ ἐκεῖ πέρασε τὰ πρῶτα χρόνια τῆς ζωῆς τῆς.

Ἀπὸ ἐκεῖνα τὰ χρόνια φάνηκε ὁ ἰδιότυπος χαρακτήρας τῆς καὶ ἡ παράξενη ψυχικὴ της διάπλαση. Ἐμοιαζε περισσότερο μὲ ἀγόρι. Ἦταν πολὺ ζωηρὴ, καὶ στὸ σχολεῖο δὲν ἄφηνε κανένα ἥσυχο μὲ τὴς σκανδαλιές της, τόσο πούν κατ'εὐφημισμὸν τὴν ἔλεγαν «ἡ φρόνιμη». Εἶχε καλὰ αἰσθήματα καὶ εὐαίσθητη ψυχὴ. Τὴν ἔχαναν

συχνὰ ἀπὸ τὸ σπίτι καὶ τοὺς ἔκανε ν' ἀνησυχούν. Γύριζε κρατώντας γραμμένα ἢ ἔχοντας ἀποστηθίσει, τὰ μοιρολόγια πού εἶχε ἀκούσει νὰ λένε οἱ Μανιάτισσες στὸ χαροκαμένο σπίτι. Τῆς ἄρεσε νὰ τρυπῶνι στὰ σπίτια ἐκεῖνα, καὶ ἐκεῖ μὲ μεγαλωμένα μάτια ν' ἀκούη τὴς μοιρολογίστρες καὶ νὰ μαθαίνη τὰ μακρόσυρτα λυπητερά ἐκεῖνα μοιρολόγια, πού, καὶ ἀπὸ μακρὰ ἀν σου φτάνη ὁ ἦχος τους, σπαράζει ἡ καρδιά σου. Πολλὲς φορές τιμωρήθηκε γι'αὐτό, ἀλλὰ τίποτε δὲν τὴν ἐμπόδιζε προκειμένου νὰ ἱκανοποιήσῃ τὴν ἐπιθυμία τῆς ἐκεῖνη.

Ὅσο μεγάλωνε τόσο γινόταν περισσότερο φανερός ὁ χαρακτήρας τῆς. Οἱ διδάσκαλοι τῆς ἰδιαίτερός τὴν πρόσεχαν, καὶ τοὺς εἶχε κάνει μεγάλη ἐντύπωση. Ἐνας μάλιστα κάποτε τὴν εἶπε «ἀθάνατη» γι'αὐτή, ὅπως ὁ ἴδιος ἐξήγησε, τὰ μάτια τῆς τοῦ ἔλεγαν κάτι. Ἦταν ἄπλως μιὰ σύμπτωση ἢ ἀλήθεια στὰ σκοτάδια τῶν ματιῶν τῆς φωσφόριζε ἡ φλόγα τῆς ἀθανασίας; Δὲν ἦταν σὰν τὰ ἄλλα παιδιά ἡ Μαρία. Ζωηρὴ, δὲν υπετασσέτο εὐκόλα καὶ δὲν εἶχε ἰδιαιτέρως φίλιες. Ἀγαποῦσε τὴ μοναξιά καὶ συχνὰ περνοῦσε τὴς ὥρες τῆς στὸ μικρὸ νησάκι, τὴν Κρανῆ, καθισμένη στὰ ἐρείπια τοῦ ἐκεῖ Πύργου.

Τὰ δύο πρῶτα χρόνια τοῦ Γυμνασίου φοίτησε στὰ Φιλιατρά ἔδου μετετέθη ὁ πατέρας τῆς. Ἐκεῖ ἄρχισε νὰ πρωτογράφη, κι ἐκεῖ ἔδωσε τὴς πρῶτες τῆς ἀναλαμπές ἢ φλόγα πού ἔκαιγε μέσα τῆς.

Κάποτε ἡ θάλασσα ἐξέβρασε ἕνα πτώμα νέου. Αὐτὸ τῆς ἐνέπνευσε ἕνα ὁμορφὸ πεζοτράγουδο «Τὴ Μάνα» πού μέσα του περιέγραφε τὸν πόνο τῆς Μάνας τοῦ πνιγμένου νέου. Ὁ Γυμνασιάρχης τῆς τὴν προέτρεψε νὰ τὸ δημοσιεύσῃ στὸν «Οἰκογενεακὸ Ἀστέρα», περιοδικὸ φιλολογικὸ καὶ ἐργοχειρῶν.

Τότε ἄρχισε νὰ γράφῃ τὰ πρῶτα τῆς τραγούδια. Ἦταν τραγούδια παράξενα. Ἐγραφε γιὰ τὴν ἀγάπη δύο νέων πού στὸ τέλος πέθαιναν. Ὅταν ἡ μητέρα τῆς τὴν ἐρωτοῦσε γι'αὐτὸ δὲν τοὺς ἄφηνε νὰ ζήσουν, τὸ στοχαστικὸ κορίτσι ἀπαντοῦσε: «Ἐτσι πρέπει γιὰ νὰ γίνῃ τὸ τραγούδι».

Στὴς δύο τελευταῖες τάξεις τοῦ Γυμνασίου φοίτησε στὸ Γυμνάσιο Καλαμῶν, στὴν πόλι πού ἀγάπησε πολὺ καὶ πού ἔζησε πολὺ, ἀν λάβωμε ὑπ' ὄψιν μας, ὅτι ἐκεῖ περνοῦσε ὅλα τὰ καλοκαίρια τῆς κοντὰ στὴ γιγαστρία τῆς. Στὸ Γυμνάσιο ξεχώριζε (ἦταν τέσσερα κορίτσια στὴν τάξι τῆς). Ἀγαποῦσε τὰ Ἀρχαῖα Ἑλληνικά καὶ διάβαζε καὶ μόνη τῆς κυρίως Σαπφῶ, τῆς ὁποίας εἶχε μεταφράσει τὸ:

1. Ἡ οἰκογένεια Πολυδούρη ἢ καὶ Πολυδωροπούλου, ὅπως καὶ ἄλλως ἐλέγετο, ἦταν ἀπὸ τὴς σημαντικώτερες τῆς Μικρομάνης καὶ κατὰ τὴν Ἐπανάστασιν ὑπηρετῆσε πολυειδῶς τὸ ἀγωνιζόμενον ἔθνος. Οὕτω ὁ Παν. Πολυδούρης ὑπηρέτησεν ὡς κατώτερος ἀξιωματικὸς καὶ στὰ 1825 προήχθη σὲ ὑποχίλιάρχο. Ὁ Παρθένιος Πολυδωρόπουλος ἀρχιμανδρίτης καὶ ἡγούμενος τῆς Μονῆς τῆς Λαύρας Μικρομάνης μετέσχε τοῦ ἀγῶνος καὶ ὡς καπετάνιος ἐπολέμησε σ' ἀρκετὰς μάχας. Ὁ Νικόλαος Πολυδωρόπουλος ὑπῆρξε μέλος τῆς Ἐπαρχιακῆς Ἐφορίας Μικρομάνης· ὁ Ἀναγνώστης Πολυδούρης ἐξελέγη καὶ Δημογέρον τῆς ἐπαρχίας Μικρομάνης. Ἐτερος κληρικὸς οἰκονόμος Πολυδωρόπουλος ὑπηρετῆσε καὶ δημοπρόκριτος Μικρομάνης στὰ 1824. Τέλος δὲ ὁ Ἀναστ. Πολυδούρης εἰς τῶν σημαντικώτερον προκρίτων τῆς ἐπαρχίας Μικρομάνης ὑπηρετῆσεν ὡς Ἐφορὸς στὴν περίοδο τοῦ ἀγῶνος γιὰ τὰ οικονομικά, καὶ ἀντιπροσώπευσε τὴν ἐπαρχία Μικρομάνης ὡς πληρεξούσιος τόσοσιν στὴν περίοδο τοῦ ἀγῶνος, ὅσον καὶ στὰ 1832 καὶ 1843. Ὁ ἴδιος ὑπηρετῆσε μετὰ τὴν ἀπελευθέρωσιν καὶ ὡς εἰρηνοδίκης Μικρομάνης γιὰ ἀρκετὰ χρόνια («Μεσσηνιοὶ ἀγωνισταὶ στὴν Ἐπανάστασιν τοῦ 1821» (Ἀνέκδοτη μελέτη Μίμη Φερέτου).

—Δέδυκεν μὲν ἄ σαλάννα
καὶ Πληιάδες, μέσαι δὲ νύκτες, παρὰ δ' ἔρχε-
(ται ὥρα
ἐγὼ δὲ μόνα κατεύδω.

Τελείωσε τὸ Γυμνάσιον τὸν Ἰούνιον τοῦ 1918 μὲ «πάνυ καλῶς» καὶ διαγωγὴν «κοσμιωτάτην» ὅπως φαίνεται ἀπὸ τὸ ἀρχεῖο τοῦ Γυμνασίου. Αὐτὰ τὰ χρόνια ἔγραψε τὰ πρῶτα τῆς ποιήματά, σὲ λευκώματα γνωστῶν τῆς.

Ἀργότερα εἶχε κάμει μιὰ συλλογὴ τῶν ποιημάτων τῆς γραμμένη μὲ ἐπιμέλεια ἀπὸ τὴν ἴδια σ' ἓνα μεγάλο τετράδιον, μὲ ματαξωτὸ μπλε ντύσιμο καὶ ζωγραφισμένες μαργαρίτες. Τὴν εἶχε ὀνομάσει «Μαργαρίτες». Ἡ συλλογὴ τῆς αὐτῆς χάθηκε. Ἰσως μερικὰ ἀπὸ τὰ νεανικὰ τῆς ποιήματα τελειοποιημένα ἔχει στὶς συλλογές τῆς.

Ὅταν τελείωσε τὸ Γυμνάσιον διωρίσθηκε ἀμέσως, συγκεκριμένα στὶς 11 Ἰουλίου τοῦ 1918, ὡς ἔκτακτος ὑπάλληλος στὴ Νομαρχία Μεσσηνίας. Ἡ διαγωγή τῆς ὡς ὑπάλληλου ὑπῆρξεν ἀρίστη. Ὅπως ἀκούσα ἀπὸ ἀνθρώπους πού τὴν γνώρισαν τὴν ἐποχὴ ἐκείνη, ἐγοήτευε τὸν καθένα πού θὰ τὴν ἐπλησίαζε μὲ τὴν εὐγένειά τῆς καὶ τὴ χάρι τῆς· ἐξαιρετικὰ εὐμενεῖς εἶναι οἱ ἐκθέσεις τῶν προϊσταμένων τῆς. Χαρακτηριστικὰ ἀναφέρεται ἡ «τὴν διακρίνει θετικότης σκέψεως, εὐφύια, ἀκριβεία ἐκτελέσεως. Εἶναι ὑπάλληλος ἀνωτέρας μορφώσεως καὶ πείρας. Δύναται νὰ συγκριθῆ πρὸς ἀνωτέρους καὶ ἀρχαιοτέρους τῆς».

Ἡ Μαρία Πολυδούρη ἔζησε στὴν Καλαμάτα μέχρι τὶς ἀρχὲς τοῦ 1922. Ἀγάπησε πολὺ τὴν Καλαμάτα. Περνοῦσε ὥρες δλόκληρες σὲ περιπάτους στὴν ὀμορφὴ ἀκρογιαλιά τῆς κι ἔμεινε ὡς ἀργὰ τὴν νύχτα θαυμάζοντας τὴν σελήνην, τὴν «ρεμβαστικὴ παλιά τῆς φίλη» ὅπως τὴν ὀνομάζει, καὶ τὸ «ἀτλαζένιο κύμα». Στὸ σπιτάκι τῆς, ὅπως ἡ ἴδια λέει ἦταν «τῆς ξεγνοιασιάς τὸ μῦρο καὶ κείνη ἦταν τὸ τραγοῦδι πού μὲ φτέρὰ ξεπετιόταν γύρω». Ἀλλὰ ὅπως τραγουδαίε στὸ «Μέσ' στὸ σπιτάκι μου»².

*Λίγο λίγο πύραυλε ὁ σκοπὸς
στὰ παιδικὰ μου χεῖλη
καὶ σάμπως ἓνας χρόνος ἀργιωπὸς
νάχε ἀξάφνα ἀνατείλει.*

*Ανγίστη τοῦ πατέρα μου ἡ βουλή
στὰ θαλασσία του μάτια
κ' ἔλειψαν σὰν νὰ βάρυναν πολὺ,
Μεσ' σ' ἄφωνα δωμάτια.*

*Περὴφαν ἡ μητέρα μου κι ὀρθὴ
στὰ πλουμιστὰ σαντάλια,
λές ἄφησε ἡ ψυχὴ τῆς νὰ παρθῆ
στοχαστικὴ σὰν ντάλια...*

Κι ἀλήθεια! ἓνας «χρόνος ἀργιωπὸς» ἀνέτειλε τὸ 1920 γιὰ τὴν οἰκογένεια Πολυδούρη. Πεθαίνει ξαφνικὰ ὁ πατέρας καὶ σὲ σαράντα

2. Ὑπουργεῖον Ἐσωτερικῶν. Φάκελλος Μαρίας Πολυδούρη.

3. Τριλλίες πού σβύθουν.

ἡμέρες καὶ ἡ μητέρα τους. Εἶναι πλήγμα βαθύ γιὰ τὴ Μαρία, πού στὰ δεκαοχτῶ τῆς χρόνια τότε ἀκριβῶς πού ἔχει κανεὶς περισσότερο ἀνάγκη φροντίδος, δηγῶν καὶ στοργῆς, τότε ἀκριβῶς ἡ μοῖρα τὴν στέρησε καὶ τοὺς δύο τῆς προστάτες. Ἐμεινε ἀκόμη δυὸ χρόνια στὴν Καλαμάτα.

Τὸν Ἰούνιον τοῦ 1921 ἐπέτυχε νὰ τῆς γίνῃ μετάρθεση γιὰ τὴν Νομαρχία Ἀττικῆς. Κι ἔτσι τὸ Φεβρουάριον τοῦ 1922 ἡ Μαρία βρέθηκε γιὰ πρώτη φορὰ στὴν Ἀθήνα, στὴν μεγάλη πόλιν πού ὀνειρευόταν πάντα καθισμένη στὴν ἀκρογιαλιά τῆς πατρίδος τῆς. Ἐφτασε κάποτε στὴν πρωτεύουσα μόνη τῆς, μὲ συντροφικὰ τὰ ὄνειρά τῆς.

Ἀπὸ τὴν πρώτη μέρα ὅμως κατόλαβε πόσο διαφορετικὴ εἶναι ἡ πραγματικότης, καὶ γράφει τὴν 1 Φεβρουαρίου τοῦ 1922 τόσο ὀμορφα στὸ ἡμερολόγιό τῆς καὶ ἐκφράζει τὰ συναισθήματα πού τῆς πλημμυρίζουν τὴν ψυχὴ τὶς πρῶτες ἡμέρες, ὅταν γυρίζει στὸ μικρὸ δωμάτιό τῆς τῆς ὁδοῦ Μεθώνης. Καὶ μποροῦν νὰ τὴν νοιώσουν τόσο καλὰ ὅσοι εὐρέθηκαν ξαφνικὰ μακριὰ ἀπὸ τὴν οἰκογενειακὴ τους ἐστία στὴν πόλιν μὲ τοὺς μακρυνούς δρόμους καὶ τὸ μεγάλο θόρυβο.

Ἡ ζωὴ τῆς τῶν πρώτων ἡμερῶν γεμάτη ἐντυπώσεις καὶ ἐκπλήξεις. Κυκλοφορεῖ μὲ «τὴ σέττι καλογερικὴ ποδιά τῆς, τὸ τριμμένο παλτό τῆς καὶ τὸ μεταποιημένο ἀπ' αὐτὴν καπέλο τῆς» καὶ νομίζει ὅτι ὅλοι τὴν κοιτοῦν εἰρωνικὰ. «Νομίζω, γράφει, ὅτι ἡ εὐθυμία τῶν γύρω μου περιπατούντων εἶναι εἰς βάρος μου».

Ἀρχίζει τὴν δουλειὰ τῆς πού ὅπως φαίνεται τὴν κοραϊεὴ φοβερά. Δὲν μπορεῖ νὰ ἀνῆξῃ τὴ ρουτίνα. Δὲν τὴν ἱκανοποιεῖ τὸ περιβάλλον. Ἀπὸ τὶς πρώτες ἡμέρες ἐνεγράφη στὴ Νομικὴ Σχολὴ τοῦ Πανεπιστημίου. Στὶς 20 Φεβρουαρίου γιὰ πρώτη φορὰ πηγαίνει στὸ Πανεπιστήμιον. Ἀνεβαίνει μὲ φτέρὰ στὰ πόδια στὴν αἴθουσα καὶ θυμᾶται πάντα τὴν ὑποδοχὴ τῶν συμφοιτητῶν τῆς μὲ παράτεταμένα χειροκροτήματα—ἔτσι συνηθίζουν πολλὲς φορὲς ἀκόμα καὶ σήμερα νὰ χαιρετοῦν κάθε καινούργιον—καὶ χαρακτηριστικὰ ἐκφράζει τὴν ἐμπιστοσύνην πού τῆς ἐμπνέουν καὶ τοὺς νοιώθει ἀδελφούς.

«Κάποιος, μ' ἐρώτησε—σημειώνει στὸ ἡμερολόγιό τῆς—ἐπειδὴ φοροῦσα μαῦρα βαρεῖα, ἂν ἦμουν χίρα. Καὶ ἀλήθεια, ἂν εἶχε μαντέψει τὴν ψυχὴ μου, καλὰ εἶχε πεῖ».

Καὶ κάπου ἀλλοῦ: «ὄ,τι μοῦ δίνει μιὰ εὐχαρίστησι πραγματικὴ, εἶναι τὸ Πανεπιστήμιον καὶ μόνον αὐτό. Ζαναζῶ τὰ μαθητικὰ μου χρόνια».

Μιὰ πλήξη, μιὰ ἀμφιβολία, ἓνα χάος, βαραίνουν τὴν ψυχὴ αὐτῆ τῶν 20 ἐτῶν. Μιὰ θλίψη «βαθεῖα σὰν Πόντος» καὶ μιὰ μελαγχολία ἀκατὰ παυστη... Ποτὲ δὲν θὰ εἶχε πιστέψει ὅτι θὰ αἰσθανόταν τόσο μόνη ὅταν ἄφηνε τὴν Πατρίδα τῆς.

Ἡ Ἀνοιξίς, ὁ Ἀπρίλιος πού ἔρχεται, τὴν βρῖσκει σ' αὐτὴν τὴν παράξενη κατάστασι καὶ γράφει: «Ὁ μῆνας πού μοῦ ἔδωκε τὴ ζωὴ καί, πού ὅταν μπαίνει, μοῦ ἀφαιρεῖ κάθε ἴχνος ζωῆς».

Μιά μελαγχολία χωρίς όρια με πνίγει, μιά νευρική κατάσταση με πεθαίνει. 'Απρίλιε! 'Απρίλιε! πόσο ευχάριστα φάλλεις την δυστυχία μου... Μου θυμίζεις ότι μου λείπει, με απέλλιζεις....».

Και τον 'Ιούνιον του 'Ισίου έτους γράφει: «σαν το ρυάκι του δάσους που τρέχοντας κάτω από πυκνούς θάμνους ξεφαντώνει άρακι πιο γοργό, πιο λαμπερό, έτσι και η αγάπη μέσα μου, τότε την νοιώθω να κοιμάται σκορπώντας ένα ροδωγέλιο γεμάτο έλπίδες, τότε ξυπνάει απότομα μ' ένα παράπονο στα χείλη, που ξεσπά σε κλάμμα. 'Ο καιρός είναι βροχερός άκόμη σαν Φθινοπώρου άρχη. Τις βροδιές ώρες η μελαγχολία χωρίς κανένα εμπόδιο θρονιάζεται στην ψυχή μου, αλλά ως τότε θα ύποφέρω».

Δέν πρέπει όμως όλα αυτά να μās κάνουν να φαντασθούμε ότι η Μαρία Πολυδούρη ήταν αυτό τον καιρό ένας άνθρωπος σκυθρωπός, μεμψιμοιρος, θλιμμένος. 'Οχι! Κάθε άλλο. Αυτά που γράφει είναι το έσωτερικό της δράμα που δέν τό άφησε ποτέ να φανή έντελώς. 'Ο έγωισμός της δέν τής τό επέτρεπε, ήταν πολύ υπερήφανη. Δισκέδαζε, πήγαινε εκδρομές, είχε συντροφιάς και ήταν περιζήτητη. Είχε συνδεθή φιλικά με πολλούς ανθρώπους τών γραμμάτων και συμφοιτητάς της. 'Οπου παρουσιαζόταν ήταν αδύνατο να μήν την προσέξουν. Τραγουδούσε γλυκά και έχόρευε θαυμάσια. 'Ηταν προικισμένη με καλλιτεχνικό γούστο και ιδιαίτερη ψυχική εύαισθησία. Προκαλούσε τό ενδιαφέρον και διηύθυνε την συζήτηση, τόσον που οι γνωστές της απέφευγαν να 'ηγαίνουν μαζί της γιατί τους «πάντας έπεσκίαζε». 'Εκινείτο με μεγάλη άνεση και έλευθερία, πράγμα όχι πολύ συνηθισμένο για την εποχή της. Συγκίνησε πολλούς ανθρώπους και τής έδειξαν τόν θαυμασμό τους και τής έξομολογήσαν τα αισθήματά τους γι' αυτήν. Δέν αισθάνθηκε όμως κανένα αισθημα σοβαρό, πράγμα που την έβαζε σε σκέψεις και την έκανε να γράφη στις 28 Φεβρουαρίου του 1922: «Γιατί ένα πλάσμα σαν και έμένα να έλκύη την αγάπη αυτών που συναντά έμπρός του; Γιατί να μήν ύπάρχη μέσα μου καρδιά, παρά εκεί που δέν πρέπει; Μπορεί ποτέ κανείς να φαντασθή ότι λυπάμαι βαθειά, όταν καταλάβω ότι μ' αγαπούν; Και όμως συμβαίνει. Γιατί έτσι καταλαβαίνω ότι μου δίδουν κάτι, που δέν αξίζει πραγματικά και αυτό με βασανίζει. 'Η ψυχή μου και η αγάπη γεννήθηκαν την ίδια μέρα. Αυτό τό νοιώθω μέσα μου κι όμως δέν πιστεύω ότι θα ύπάρχη μέρα που θα μου άποδείξη ότι αγαπώ άληθινά. Δέν είναι αγάπη, ότι έχω δοκιμάσει μέχρι τώρα. Μιά τρέλλα τής στιγμής που με θαυπώνει με την όρμητική της λάμψη κι έπειτα φεύγει και με άφινει έκπληκτον... Και συνεχίζει: 'Όλα αυτά έπαιρναν ένα τόνο δυνατό μέσα στην τρομερή αιώνια θλίψη που με τυραννεί. 'Όποτε είμαι έκφυλη; Θα περάσω όλα μου τή ζωή σπέρνοντας άπ' έδώ και άπ' εκεί ένα-ένα τα φύλλα τής καρδιάς μου, και δοκιμάζοντας πάντα αυτήν την τρομερή πλήξη, που μου άφαιρεί κάθε περιέργεια και ενδιαφέρον για τὰ γύρω μου; 'Ω! τά είκοσί μου χρόνια πόσο βαρεία τὰ σέρνω».

Και πάρα κάτω: «Γεννήθηκα για ν' αγαπώ στ'άληθεια και δέν μ' άρκει να μ' αγαπούν. 'Όταν έγιν δέν αγαπώ είμαι δυστυχής και ως μ' αγαπούν».

Πολλές φορές η αγανάκτησις πλημμυρίζει την ψυχή της για όλα όσα συναντά γύρω της. Κι άφινει να ξεχάσει τό παρμένο της στο ακόλουθο σημείωμα:

«2 'Ιανουαρίου 1923. Τη σημερινή βραδυά δέν μπορώ ν' ασχοληθώ με τίποτε, άλλα θυμήθηκα τ' αγαπητό μου αυτό βιβλίο. Φεμίνιστρια, λέει, Δικηγόρος κλπ. Είμαι γυναίκα και μόλιστα περισσότερο γυναίκα άπ' όλες. Κι όμως πόσο ήρωίδες είμαστε έμεις τὰ φτωχά κορίτσια, που σπουδάζουμε πλάι σε μιά εργασία επίπονη. Δέν μās συνναστρέφονται, δέν μās συντροφεύουν, δέν μās λέγουν παρηγορητικά λόγια παρά από όπισθοβουλία, μόνο γιατί είμαστε γυναίκες. Πόσο είναι φρικτό! Σε αντίλεμβάνονται πώς περνάς καλά, σε ύποπτεύονται. Σε βλέπουν να στερήσαι, σε φοβούνται».

Πολλές φορές η κουφότης, η κακία, η άπουσία τών γύρω της την πληγώνει. Αισθάνεται πόνο για τήν δυστυχία τών ανθρώπων και φρίκη για την άδιαφορία τών άλλων. Δέν είναι από τους ανθρώπους που δέχονται παθητικά, όσα συμβαίνουν γύρω τους η άρκουנית στο να κρίνουν η να τὰ παρατηρούν με άπάθεια. Αυτή κάνει πάντα τό καθήκον της και μαστιγώνει άλύπητα την άδικία. Χαρακτηριστική είναι η συμπεριφορά της στην ύπηρετία του σπιτιού που ζούσε, τή φτωχή «Ντουλτσινάα»—όπως την άποκαλεί σε ανέκδοτο πεσό της—«Τό Κακόμοιρο Κορίτσι με τό συμπαιθητικά άσχημούλι πρόσωπο που τό φώτιζαν δυο μεγάλα κατάμαυρα μάτια γεμάτα άφροσύνη». Τη «Ντουλτσινάα», που την περιέβαλλε με άπάνταστη στοργή στις ώρες τής άρρωστίας της κι έκανε, ότι ήταν δυνατό για να την σώσει. Νά τι γράφει: «'Η Ντουλτσινάα πέθανε. 'Όποιος διαβάσει τις γραμμές αυτές, ως κάνει ένα σταυρό στη μνήμη της, σημάδι πώς πιστεύει στην ύπαρξή της». Δέν είναι κι αυτό δείγμα μιάς λεπτής ψυχής;

'Αλλά και στην ύπηρεσία της έχει όλη την έκτιμησι τών συναδέλφων της και τών προϊσταμένων της. Κάνουν ό,τι είναι δυνατόν για να την διευκολύνουν, της δίνουν συχνά άδειες για να μελετά και να αναπαύεται, γιατί ήταν πάντα λεπτή και φιλάσθενη.

Κι ήρθε κάποτε κάτι ν' αλλάξη τή ζωή της, να την άναστατώση κυριολεκτικά. 'Ηταν ο Καρνωτάκης. Διωρίσθηκε κι αυτός στην Νομαρχία 'Αττικής. 'Από την πρώτη στιγμή έννοιωσε γι' αυτόν μιά άθλητη αγάπη. 'Η σκέψις του την άπασχολεί και τής κλέβει τό νού. Δέν χωρεί καμμία άμφιβολία γι' αυτό. Και δέν άνταποκρίνεται καθόλου στην πραγματικότητα όσα πιστεύονται και έχουν γραφή, ότι δήθεν δέν τόν αγάπησε από την άρχη. Είναι αυτό τό αισθημά της που θα έπηρεάση όλη της την ζωή και θα χρωματίση βαθειά τό έργο της.

'Ο Καρνωτάκης, στοχαστικός και μελαγχολικός ποιητής, ο ψυχικά άρρωστος αυτός άν-

θρωπος, ήταν ένας τύπος έντελώς διαφορετικός από τον δικό της. Τό έβλεπε αυτό, τής τό έλεγαν οί δικοί της. Τήν πλήγωνε πολλές φορές ή στάση του, ήξαιρε πολύ καλά μέ ποιόν είχε νά κάνει. Τής έίπε ό ίδιος τήν άλήθεια, όλο του τό δράμα και τής έδειξε «τήν πληγή στό νεανικά του στήθια», όπως γράφει, κι άλλου⁴ χύνει όλο της τόν πόνο, γράφοντας:

«Τό δέχτηκα σάν ένα μπουκέτο, κι άν δέν παραπονεθώ σέ σένα πώς νά μήν παραπονεθώ στην μοίρα μου; Τί λοιπόν; Έγώ είμαι τό καταφύγιο κάθε πονεμένης ψυχής... Είμαι ή βουβή σπηλιά πού άποκρίνεται μέ τήν ήχώ στους στεναγμούς του κουρασμένου διαβάτη; 'Αδελφή του έλέους μέ τή ραγισμένη καρδιά;».

Τής ζήτησε νά εξιλεώσθι στό μάτια του τή γυναίκα. 'Εκείνη έκαμε ό,τι ήταν δυνατόν. Του έδειξε ειλικρινή άγάπη και του προσέφερε πολλή στοργή. 'Ο ποιητής τών «Νηπενθών», όμως, δέν ήταν από τους ανθρώπους πού έμεναν σταθεροί στό αισθήματά τους ή μάλλον, όπως ό ίδιος όμολόγησε κάποτε, δέν άγάπησε ποτέ άληθινά. Και γρήγορα αυτός έσπασε τόν δεσμό τους και δέν έμεινε παρά ή «ξηρά τυπικότης».

Η Μαρία Πολυδούρη ήταν πολύ ύπερήφανη, γιά νά παραπονεθώ από τά μάτια τών ξένων και μόνο ή αδελφή της έζησε τό δράμα της. Παρ' όλα αυτά, δέν έπαυσε ποτέ ν' άγαπάι τόν Καρωτάκη. Είχε όμως μία μεγάλη δύναμη και δέν υπαπεινώθηκε ποτέ. Διασκέδασε, χόρεψε, πήγε έκδρομές, έκανε συντροφίες, γέλασε, τραγούδησε, ήσυχολήθη μέ τό Θέατρο (είχε διδάσκαλο τόν Κουνελάκη κι είχε παίξει στό «Κουρέλι» του Νικοντέμι) χωρίς τίποτε άπ' αυτά νά τήν κάμη νά ξεχάσθι έστω και γιά λίγο εκείνον. Κάποτε τής προσέφερε ή ξαιρετική τύχη και μία ειλικρινής άγάπη. Συνέτριψε γρήγορα μέ τά ίδια της χέρια τήν εύτυχία της κι έφυγε μακριά.

Ότι έμεινε πιστή στην άγάπη γιά τόν Καρωτάκη φαίνεται από τήν άκόλουθη σελίδα πού έγραψε πριν φύγη γιά τό Παρίσι.

«Τρία χρόνια ύστερα. Τό ίδιο έρώτημα σβήνει στό μάτια μας όταν τυχαία συναντηθούμε στό δρόμο. Μ' άντιπερνάμε χωρίς καμμία δύναμη νά μάς κάμη νά πάρουμε τόν δρόμο πού άφίσαμε πίσω μας... Γυρνώ μονάχα και τόν κοιτάζω πάντα τόν δρόμο πού άφίσαμε' είναι μακρύς, σκοτεινός, γεμάτος δυσκολίες και φρίκη. Είναι τόσο μακρύς, τόσο δύσκολος, κι όμως—Θεέ μου συγχώρησέ με—θά τόν έπαίρνα μέ τήν καρδιά γεμάτη δάκρυα και μεταμέλεια... Μέ τήν καρδιά δεμένη μέ τά σίδερα τής άμαρτίας θά ξεκινούσα νά σ' εύρω μοναδική και άξέχαστη μου άγάπη. Δέν έχω τίποτε άλλο στή ζωή μου τόσο γλυκό, τόσο όμορφο νά μου δικαιώνει τήν ζωή κι ό Θεός θά μέ συγχωρούσε. Θά μέ συγχωρούσες κι έσύ φίλε πού γεύομαι στής άδολης χαρής τό ποτήρι βέβηλα... άνόσια... Θά μέ συγχωρούσες, τό ξαίρω. Γυρνώ και άναμετρώ τόν δρόμο πάντα. Γύρισε πρós έμένα τό κε-

φάλι στην άκρη εκεί πού βρίσκεσαι κι ούτε ένα βήμα μήν κάνεις έσύ στόν δρόμο τής άμαρτίας. Θά πάρω μόνη μου στις άχαμνες μου πλάτες τό φορτίο και θάρθω. Μονάχα βλέπε με καθώς θάρχωμαι. Μήν πάρεις τά μάτια σου από μένα και πνιγώ μέσ' στό σκοτάδι. Δέν θέλω τίποτε άλλο—μόνο νά φτάσω νά σταθώ κοντά σου τόσο πού φτάνει νά ιδώ... νά ιδώ τό πρώτο βλέμμα σου, εκείνο πού μουρίχνης σάν έφταναν, τίς μικρούλες όλες έκείνες ρυτίδες στό πρόσωπό σου, πού ξαίρω κατά πώς ή κάθε μία τους γίνεται. Νά ιδώ τό χαμόγελό σου—πώς είναι όλα τους στό λογικό μου έδώ γραμμένα, νά δώ τά χέρια σου ν' άπλώνωνται σέ μένα νά μέ άγκαλιάσουν... νά ιδώ, νά νοιώσω τό φιλημά σου... Έδώ είμαι και καρτερώ, σέ βλέπω, μη φύγεις, στρέψε τήν όψη σου άπ' έδώ, μήν άρνηθής! θά ζήσω τήν πιό άχαρη ζωή χωρίς έσένα. Βλέπω μπροστά μου δροσερά ν' άνθούν γιά μένα λουλούδια κι όμως δέν τά θέλω και δέν τά χαιρομαι. Έλα έσύ και στρώσε μου άγκάθια τό δρόμο νά πατήσω. Νά χυθίη στάλα-στάλα όλο μου τό αίμα και νά σβήσω μπροστά σου, μισημένη από σένα τόν ίδιο και ίσως περιφρονημένη... Δέν γυρνάς καθόλου, ποιός νά ξαίρη σέ τί εύτυχίας μέ σκέπτεσαι λιμάνι και δέν τολμάς... Ποιός ξέρει πάλι άν έχει ξαναυθίσει έσε ή καρδιά σου όλόκληρα, και μέ ξεχάσες... Έδώ είμαι και καρτερώ νά στρέψης τήν όψη σου σέ μένα... ρέει τό δάκρυ από τά φτωχά μου μάτια νύκτα μέρα...

Τριγύρω μου φαρμακερά θ' άνθίσουν λουλούδια, θά ύψωθούνε νά μέ ζωσουν και θά πνιγώ από αυτά πέρα κρυμμένη πάντα, και από τά δικά σου μάτια... μείνει!!

Δευτέρα 15 'Ιουνίου 1925»

Τό φθινόπωρο του 1925 έφυγε γιά τό Παρίσι όπου έμεινε τρία χρόνια. 'Ηξαιρε καλά Γαλλικά (παρέδιδε μάλιστα και μαθήματα στην 'Αθήνα). 'Εκεί συνήνησε πολλούς Έλληνες λογοτέχνας και γνώρισε και Γάλλους. Έζησε μία ζωή κουραστική κι αυτό τήν κατέβαλε πολύ. Άγάπησε όμως πολύ τό Παρίσι και γράφει στό όμώνυμο ποίημά της:

...Και θά θελήσουν νά ξεχάσω πόσο σου δόθηκεν άμέσως ή ψυχή μου. Καθώς χωρίς τήν έγνοια ν' άνταμώσω γυρίζω μέσ' στους δρόμους μοναχή μου.

«Όμως παντού έπιανα εύκολες φίλες γιατί σά νά μέ έζραν μου γελούσαν παντού, σπίατα και πάρα κ' έγκλησεις κι όταν ξαναπερνούσα μου μιλούσαν.

Και θά θελήσουν νά ξεχάσω πόση, καινούργια νεότη σέ μούχες χαρίσει, πώς τή μοίρα μου άκόμη έχω άνταμώσει γυρίζοντας στους δρόμους σου, Παρίσι.

Στό Παρίσι άκόμη καλλιέργησε τό ταλέντο της τής ραπτικής και πήρε δίπλωμα τόν 'Ιανουάριο του 1928 από τήν «Ecole Pigier». Τόν

4. 'Ημερολόγιο άνέκδοτο.

τελευταίο όμως καιρό υπέφερε, στερήθηκε γιατί γρήγορα σπαταλήθηκαν τα χρήματά της (έδειχνε πάντοτε περιφρόνησι για το χρήμα) κι όλα αυτά σιγά-σιγά υπέσκαψαν την υγεία της. Τότε είχε τα πρώτα συμπτώματα της αρρώστιας της. Νοσηλεύτηκε στο Νοσοκομείο «Charité» και μετά από λίγο καιρό πήρε το κάρβι του γυρισμού. Όταν έφτασε μπήκε άμεσως στην Σωτηρία. Τότε είδε το ποίημα που της είχε αφιερώσει ο Καρυσωτάκης στην συλλογή του «Έλεγείες και Σάτιρες» με τα αρχικά της «Π. Μ.».

*“Ένα σπιτάκι άπομερο, στο δειλι, στον έλαιώνα,
μιά καμαρούλα φτωχική, μιά βαθεία πολυθρόνα,
μιά κόρη που στοχαστικά τόν οδρανό κοιτάει,
Ω μιά ζωή που χάνεται και με τόν ήλιο πάει!!*

Τόν είδε μιά δυό φορές μόνο, συνεζήτησαν έντελώς τυπικά και ψυχρά. Όταν την επισκέφθη για τελευταία φορά πριν φύγει για το μοιραίο ταξίδι, ένοιωσε πολύ πόνο που δέν τόν άφισε να ξεχειλίση παρά όταν έμεινε μόνη. Άργότερα της έγραψε μερικά γράμματα έντελώς τυπικά.

Τό 1928 εξέδωκε την πρώτη συλλογή «Τις Τρίλλιες που σβύνουν», τής όποιας τά περισσότερα ποιήματα έγραψε άρρωστη. Ποιήματα ποτισμένα με τόν πόνο της και τόν παράπονό της για τά νειάτα που μαραινούνται, την μεγάλη της αγάπη, τις άναμνήσεις της.

«Παντού άκούει κανείς τούς κτύπους μιάς καρδιάς που αγάπησε και πόνεσε πολύ. Οί στίχοι της γεμάτοι γυναικεία εύαισθησία». Πολύ όμορφα γράφει κάποιος για τις «Τρίλλιες που σβύνουν» «κι εκεί που άναγκάζεται να πη ό,τι οί άλλοι είπαν, δέν παρασύρεται από την κοινοτοπία αλλά έκδηλώνει τόν ψυχικόν της κόσμο».

Μόνη εκεί, στο δωμάτιο του Σανατορίου άφινει τή σκέφι της να τρέξη πίσω στα παιδικά της χρόνια, στην ζωή της την ξέγνοιαστη, και ξαναφέρνει στο νοϋ της γεγονότα που τής είχαν κάμει βαθείά έντύπωσι ή με παράπονο πικραμένον παιδιού θυμάται κυρίως τή μανούλα της για την όποία έτρεφε μεγάλη αγάπη κι ένοιωθε πάντα μεταμέλεια για όσες φορές την πλήγωσε :

ΤΗΣ ΜΗΤΕΡΑΣ ΜΟΥ 6

*Μητέρα μου, παιδί σου έμε πιστό
με άφηνει ή κάθε μέρα που διαβαίνει,
Σέ με τó πρόσωπό σου είκονιστό
και μέσα μου ή ψυχή σου φωλιασμένη.*

*Δέ σ' ένοιωσα πριν να σέ χωριστώ
μά-ή θύμησή μου άκέρηα που μού μένει
μού δείχνει έμένα, εκεί να έξιλαστώ
για πάντα θλιβερή μετάνοιωμένη.*

Γεμάτη αίσθημα και συγκίνησι ή σειρά τών «Σονέτων του Κυνηγοϋ» γραμμένα μετά τόν θά-

νατον ένός Κυπρίου φοιτητού που είχε γνωρίσει στο Χαλάνδρι τό 1923-1924 6.

«Η Μαριάννα» παληά άνάμνησις τής πνιγμένης κόρης.

*Μονάχα άς έρθη
γλυκά και αγάλι
πάνω στο κϋμα
στο προσκεφάλι*

*Πού την λικνίζει
σαν κοιμισμένη
την πιό ώραία,
την πιό θλιμμένη,*

“Ο πόνος ντυμένος με την υπερηφάνεια στο «Είμαι ένα λουλούδι»:

*Είμαι τó λουλούδι που σιγά τó τρώει τó κρυφό
(σαράκι,*

*Γέννημα και θρέμμα στην ψυχή μου μέσα τó
(κακό φωλιάζει.*

*Και ζωή και χάρος είμαι, άπ' τή γελάστρα τόχη
(δέν προσμένω*

*άψηλό και ώραίο στήνω τó κορμί μου κι άλλο
(δέν μού μούίζει.*

*“Όμως όταν δείξω τις πληγές μου στ' άστρα
(θάμα πεθαμένο.*

Δέν μπορεί κανείς να μην σταθί με θαυμασμό και έκπληξι έμπρός στο προφητικό της ποίημα, στο «Σαν πεθάνω» που τό έγραψε πριν καν άρρωστήσει.

*Θά πεθάνω μιάν αθούλα μελαγχολική τού
(Άπρίλη,*

*όταν άντικρύ θάνοιγη μέσ' τή γάστρα μου δειλά
ένα ρόδο, μιά ζαούλα. Και θά μού κλειστοϋν τά
(χείλη :*

*και θά μού κλειστοϋν τά μάτια μοναχά τους,
(σιωπηλά.*

...“Όσα αγάπησα στα χρόνια τής ζωής μου θά
(σκορπίσουν

*και θάφανιστοϋν μακριά μου, σύννεφα καλοκαι-
(ριού,*

*“Όσα μ' αγαπήσαν μόνο θάρθουν να με χαιρε-
(τίσουν*

και χλωμά θά με φιλοϋνε σαν άχτίδες φεγγαριού.

Τό «σ' ένα νέο που αυτοκτόνησε», δέν έγραψε ως πιστεύεται για τόν Καρυσωτάκη αλλά για ένα γνωστό της νέο. Η συλλογή της αυτή τελειώνει με τέσσερα μεταφρασμένα ποιήματα από τά Γαλλικά, όπου φαίνεται ή καθαρά ποιητική της εύαισθησία.

Τά ποιήματα της δέν παρουσιάζουν τελειότητα κατά την έξωτερική μορφή, τή ρίμα, και την άρμονία, κλείνουν όμως μέσα τους τόση ζωή που μās κάνουν ν' άγνοήσουμε την έξωτερική τους αυτή άτέλεια.

«Αυτή που τά έγραψε ήταν πολύ βιαστική

6. Πριν από λίγα χρόνια ό δήμος Χαλάνδριου έδωσε τó όνομα τής Μ. Π. σ' ένα δρόμο του.

5. Τρίλλιες που σβύνουν

νά μᾶς στείλῃ τὸ μήνυμά της καὶ ὅτι εἶχε νὰ πῆ ἦταν τόσο ἐπίσημο ὥστε ν' ἀσχοληθῆ με τέτοια μάταια στολίδια. Τὸ ἐνδιαφέρον ξεπερνᾷ κατὰ πολὺ τὴν Φιλολογία» γράφει ὁ Κ. Οὐράνης 7.

Στὴν «Σωτηρία» ἔμεινε δυὸ χρόνια ἡ κατάστασις της δὲν ἦταν τόσο πολὺ σοβαρά, ἦταν θεραπεύσιμος. Δὲν ἦταν ὅμως καθόλου πειθαρχική καὶ οἱ ἰατροὶ της παρεπονοῦντο διαρκῶς.

Ἐκεῖνο ποὺ τὴν πλήγωσε βαθεῖα ἦταν ἡ ἀγγελία τῆς αὐτοκτονίας τοῦ Καρυωτάκη. Ὅταν τὸ ἔμαθε λένε πῶς κλείσθηκε κι ἔκλαιγε μέρες ὀλόκληρες.

Ἀπὸ τότε δὲν τὴν ἐνδιέφερε καθόλου γιὰ τὴν ὕγεια της. Τὴν σπαταλοῦσε χωρὶς φειδῶ. Ἐφευγε κάποτε ἀπὸ τὸ Σανατόριο καὶ γύριζε κατὰκοπη.

Τότε ἄρχισε νὰ αἰσθάνεται τὸ βάρος τῆς φυματιώσεως καὶ νὰ νοιώθῃ ὅτι δὲν εἶναι ὅπως ἐνόμιζε μιὰ ἀρρώστια ποὺ σὲ κάνει, χωρὶς νὰ τὸ νοιώθῃς, νὰ λυώνῃς σιγά-σιγά. Παρ' ὅλα αὐτὰ ποτὲ δὲν ἀπεφάσισε νὰ ὑπακούσῃ καὶ ν' ἀναπαύεται.

Ἐγράφε ἕως ἀργὰ τὰ μεσάνυχτα καὶ καμμιὰ φορὰ ὅλη τὴ νύκτα. Γιὰ νὰ εἶναι μόνη της ζήτησε νὰ τὴν μεταφέρουν σ' ἕνα μικρὸ ἀπομονωτήριον, πληκτικὸ δωματιάκι, κι ἔτσι κλεισμένη ὄρες ὀλόκληρες ἔγραφε. Βαζύσαν ν' ἀφήσῃ κάτι στὴ ζωῆ, νὰ χαράξῃ βαθεῖα τὰ ἴχνη της. Τὰ ποιήματά της ἦταν ἡ ζωὴ της, ἕνα-ἕνα κομμάτια δικά της.

*«Δὲν θὰ τὸ ποῦν ὁ πόνος μου πῶς ἄνθισε παρὰ τὰ
λυπημένα μου τραγούδια ...
Δὲν θὰ τὸ ποῦν ὁ πόνος μου πῶς μέτωσε παρὰ
τὰ πικραμένα μου τραγούδια ...
«Δὲν θὰ τὸ ποῦν ὁ πόνος μου πῶς πέθανε παρὰ
τὰ πικραμένα μου τραγούδια».*

Στὶς ὥρες της αὐτῆς τοῦ πόνου, εἶχε τὴ συντροφιά μερικῶν φίλων της πιστῶν καὶ τῶν ἀδελφῶν της. Μέσα ἀπὸ ὅλους ξεχωρίζει «ἡ Μυρτιώτισσα», ποὺ τὴν περιέβαλλε με ἀληθινὴ στοργὴ καὶ μεγάλη καλωσύνη.

Στάθηκε κοντὰ της ἕως τὶς τελευταῖες ὥρες της καὶ φροντίζε νὰ τὴν ἀνακουφίξῃ.

Ἄκουσα ἀπὸ τὴν ἴδια (ποὺ εἶχε τὴν καλωσύνη νὰ μὲ δεχθῆ καὶ νὰ μοῦ μιλήσῃ γιὰ κείνη) νὰ μιλή μὲ συγκίνησι καὶ νὰ ἔχη ὀλοζώντανη τὴν ἀνάμνησή της.

Ἐκανε «καὶ τὰ πιὸ ἄσχημα πράγματα ὥραϊα μὲ μιὰ λέξις της» μοῦ εἶπε. Θέλησε μὲ κάθε τρόπο νὰ τὴν σώσῃ γιατί στὸ πρόσωπό της ἔβλεπε μιὰ πονεμένη γυναικίκα κι ἕνα ἀληθινὰ μεγάλο τάλεντο. Καὶ κείνη τὴν ἐνοιῶθε πάντα κοντὰ της καὶ τὴν ἀγαποῦσε πολὺ. Ἐγράφε σὲ μιὰ ἀφιέρωσή της στὴ «Μυρτιώτισσα»:

*«Ἀὐτὴ ποὺ ξαίρει νὰ πνίγῃ τὸν πόνο της ἄς σὺν-
χωρήσῃ τὸ ξεχειλισμὰ τοῦ δικοῦ μου πόνου».*

7. Ἐφημερίς Ἐλεύθερον Βῆμα 26 καὶ 27 1-1930 καὶ 30-4-1930.

Ἐπέροχο εἶναι τὸ ποίημα τῆς Μυρτιώτισσας μετὰ ἀπὸ τὸν θάνατο τῆς Μαρίας, γεμάτο συγκίνησι ποὺ μόνον μιὰ λεπτὴ ψυχὴ σὰν τὴ δικὴ της μπορεῖ νὰ νοιώσῃ. Ἡ Μυρτιώτισσα ἐπικαλεῖται τοὺς νεκροὺς της νὰ τὴν ὑποδεχθοῦν.

ΕΚΚΛΗΣΗ ΣΤΟΥΣ ΝΕΚΡΟΥΣ ΜΑΣ

*Ψυχές ποὺ σᾶς ἐλάτρευα στὰ χρόνια τῆς ζωῆς σας
κι εἰσαστε τώρα τ' ἄφραστο γιὰ μένα ἰδιαικό,
ποὺ τὴν γαλήνη ἐδεύλισα νὰ θίξω τῆς σωτῆς σας
καὶ μ' ἕνα ἀκόμη δάκρυ μου μὴν κάνω σᾶς κακό,*

*Ἄγιες σκιές ποὺ δύναμι παίρνω ἀπὸ σᾶς νὰ
(ζήσω
κι ὦ μόνη ἐσεῖς ὑπόσχεση γιὰ μιὰ καινούργια
(αὐγὴ
συρμένη ἀπὸ τὸν πόνου μου μιὰ χάρι νὰ ζητήσω.
ἔρχομαι τώρα, καὶ φιλῶ τὴν ἀλαφριά σας γῆ.*

*Γιὰ νὰ σᾶς σμίξω ντύθηκα τὴν μυθικὴ στολή μου
κι εἶμαι ὅλη μιὰ κατάνυξι κι ὑποταγὴ βαθεῖα
νοιώθω νὰ γέρον ἐδλαβιὰ στὰ κάτω ἢ κεφαλὴ μου
κι ἄς βράξῃ τοῦ ἄλγους μέσα μου ἡ ἀκούρατη
(φωτιά.*

*Θάθελα, αὐτὴ ποὺ ξέφυγε ἀπὸ τῆς ζωῆς τὸ
(δούμο,
κι ἔρχεται τώρα ἀλύγιστη, θλιμένη, σιωπηλὴ,
μὲ χαμηλὰ τὰ μάτια της καὶ μὲ γυμνὸ τὸν ὄμο
σὰν ἀπλερο τὰ χέρια σας νὰ τὴν δεχτοῦν πουλι*

*Γιὰ νὰ χαρῆ τὸν ἔρωτα καὶ τὰ λαμπρὰ της νεῖατα
καὶ τὰ κρινοδαχτύλια της ἢ Μοῦσα νὰ φιλῆ
θὰ μάτωναν τὰ πόδια μου στῆς γῆ τὴν κάθε
(στρώτα.
ὡς νὰ τῆς βρῶ τὸ ἀνεύρετο βοτάνι ποὺ ὠφελεῖ.*

*Μά, πρώτη αὐτὴ παρῆτσε τὸν μάταιο ἀγῶνα
κι ἀπ' τὰ μεγάλα μάτια της τραβήχτηκε τὸ φῶς
ἦταν μὴ ἀγέρονη, χλωμὴ, καὶ ἐφήμερη, ἀνεμόνα
γιὰ τὸ ἔργο σας μάζωμα θὰ εἶν' ἄξιος στολισμὸς...*

*Κι ἐσὺ ποὺ ἀκόμα πᾶνον μου κρατῶ τῆ ζεστα-
(σιὰ σου
πάρτηνε κοίμισέ τηρε στὴν ἄδεια σου ἀγκαλιὰ
καὶ κείνα ποὺ μοῦ στέρησες Μαννούλα τὰ φι-
(λιά σου
ὅλα σ' αὐτὴνε δόσε τα ποὺ τόσο εἶναι γλυκειά!*

*Κι ἔτσι ὡς θεῶναι ὀλόθερμο τὸ μητρικὸ σου
(χάδι
νὰ τὴν πλανᾷ πῶς τάχατες τὸ παίρνει ἀπ' τῆ
(ζωῆ
καὶ νὰ ξεχνᾷ πῶς βρισκεται μέσ' τὸ αἰώνιο
(βράδου
καὶ σ' ἀχαμνὰ τὰ στήθεια της πῶς στέρησε ἢ
(ζωῆ.*

Ἡ ἀρρώστια προχωροῦσε καλπάζοντας, τὴν εἶχε κάμει ἐξαιρετικὰ εὐαίρετιστη καὶ ὑπερήφανη πολὺ. Δὲν ἤθελε βοήθεια ἀπὸ τὸν κόσμον (ποὺ ἄς μὴν τὸ κρύψουμε ἀργὰ κινήθηκε) καὶ παρεξή-

γησε ανθρώπους σαν τον Ουράνη⁸, που έγραψαν γι' αυτήν ζητώντας έμμεσα να την βοηθήσουν. Τήν συμπάθειά τους ξεδηλώσαν άκόμη και "Έλληνας του έξωτεριού και ό γνωστός "Ισπανός Ούναμουνο. Είχε πολύ έγωισμό γιά να δεχτή έλεημοσύνη (έτσι τουλάχιστον τήν θεωρούσε).

Πολλές φορές έπικράνε τους φίλους της, πάντοτε όμως μετανούσε γιατί είχε λεπτή ψυχή. Είχε γίνει έξαιρετικά ευάισθητη και έκλαιγε γιά τό τίποτα. Δέν μισούσε. "Αντίθετα ως τις τελευταίες της στίγμές έδειχνε ένδιαφέρον και άγάπη γιά τους άλλους. Τό 1930 εξέδωσε τήν «'Ηχώ στό Χάος», τήν δεύτερη και τελειότερη συλλογή της, ήχώ των πονεμένων της λυγμών και μακρινών αντίλαλο των περασμένων.

«Δέν ξαίρω, γιατί, έγραφε ό Σκίπης, ή «'Ηχώ στό Χάος» μου κάνει τήν έντύπωση περισσότερο δράματος παρά σειράς ποιημάτων. 'Η υπόθεσις του είναι άπλη ή και τραγική αλλά έχει ως λύσιν τήν ώραία έγκαρτέρηση κάποιου Πλατωνικού φιλοσόφου.

... "Ω, μή με βλέπετε πού κλαίω.
κάποια παλιά συνήθεια θάναυ.
Τά μυστικά μου όλα σάς λέω,
τώρα πού πιά δέν με πονάνε.

"Αλήθεια τραγικό είναι τό πρώτο ποίημα τής συλλογής αυτής. Βαθύ παράπονο και διαμαρτυρία:

Ζωή, πώς με παράδωσες μ' ένα φιλή στους δή-
(μους)
και τώρα άκούω τό γέλοιο σου παντού σαρκαστικό
γιά μένα, πού άποτόλμησα ψευτοεργενείς και
τιμούς
μέσ' τή γενιά σου, να τους δώ σαν υποστατικό.

"Εγώ ήμουν ένας γνήσιος κι άγνωστος τής γε-
(νιάς σου)
κ' ήρθα χωρίς άπατηση μ' όλους μαζί και γώ·
κι ούτε ποτέ σου ζήτησα δείγμα τής συμπο-
(νιάς σου),
άπ' τά περίσσια χρέη μου δίκαια ν' άπαλλαγώ.

Μά, καθώς ήμουν κύριος άμαθος να δουλεύω
και παιδική γυλίηνεν ή δίκαιη μου ψυχή,
έκέρδισα τό μίσος σου, Ζωή, και τό πιστεύω.
τώρα πού ή δυστυχία μου στό γέλοιο σου άντηχεί.

Κι άλλου μ' ένα πνεύμα παράξενα πονεμένο :

"Όλα είναι ώραία
όλα είναι άγάπη και άγάπης πόθος
τά ξεφυλλά
τόσο είναι ώραία καθώς πεθαίνουν
τόσο μοιραία
και σιωπηλά.

... Αδτή είναι ή μοίρα
πού μ' όμορφάνει, αδτή είναι ή φλόγα
του έξίλασμού.

Αδτή είναι ή μοίρα μου, μή μ' άγγίζεις.
Φορώ τά μύρα
του χωρισμού!

"Άλλοτε ή σκέψη της τρέχει στά παιδικά της χρόνια στό μικρό νησάκι τής μοναξιάς της, στην Κρανάη:

"Όπου στους κόφους βράχους σου έχω κρύψει
παιγνίδια και χαρές μου'
φτάνουν προσκνητές οι θλιβερές μου σκέψεις
και ή μάταιη τώνη.

Και με βαθύ παράπονο και θλίψη :

"Αν ήμουν μιά γερόντισσα, με μόνη
των άναμνήσεων τήν πηγή στά στήθια
('Αναιμική και εφήμερη άνεμώνη
τώρα με κλαίει και τό όνειρο κι ή αλήθεια).

... Λοιπόν άφου τό φώς τής μέρας σβύνει
και κόντινε ή ματιά μου τόσο πιά
ας ήμουν μιά γερόντισσα πού ντύνει
με παραμύθια μιά νεκρή καρδιά.

Κι όλη της ή άπελπισία ξεχειλίζει στό :

Του μαρτυριόν ή σιδερένια ρόδα
γυρίζει στην στρόφη της τή στερνή
ή γνώση παραστέκει νικημένη
ή άγάπη άπαρηγόρητη θρηνεϊ.

Και πάλι:

"Όλη ή ζωή μου ένας καημός, μιά φλόγα, μιά
(θυσία...)

Ζεχύνει όλη της τήν άγάπη στά ποιήματα
«Τής αδελφής μου», «Σ' αυτούς πού με συντρο-
φεύουν», «Στόν αδελφό μου», «Σ' ένα φίλο».

"Αλλά τό τελευταίο ποίημά της δέν είναι μιά
άπελπισμένη κραυγή πόνου. Άποτελει τή λύση
τής τραγωδίας, τήν κάθαρσή της. Λουσμένη στό
φώς τής μετανοίας, λευκή, άποστρέφει τά μά-
τια της άπό τά συντρίμια γύρω της και τις
μεγαλειώδεις πλάνες «Γιά τήν μεγάλη άναμνή-
έτοιμασία άρχίζει...». Προσμένει "Εκείνον πού
πάντα πίστευε και Αυτόν πού έννοιωσε βαθεία
τόν ανθρώπινο πόνο:

Και τώρα, κλείστε ερημητικά τις θύρες. Τελειώσαν
όλα. Να φύγουν κι οι στεργοί, να μείνω μοναχή
(μου).

"Όλα δικά μου ήταν έδώ μέσα κι όλα μου λείψαν
κ' έμεινε τόσο άπίστευτα μοναχική ή ψυχή
(μου).

Νά φύγουν όλοι! "Ακάλεστοι κι ως ήρθαν με
(δώρα).

Τίποτε δέν έταβίρισε στην έξαισία γυμνότη
πού με τοιγούζε λαμπρή. Μεγαλειώδεις πλάνες
πού έμπρός τους με ταπεινώσαν ίκέτη και δε-
(σμότη).

Τώρα προφητικά σημαίνει ή μυστική καμπάνα
του «Δείπνου». "Ο Μέγας Φίλος μου μηνά τή
(θέλησή του

*νάρθη. Κι ἄν πάντοτε ἔλειπεν, ὅπως μέσ' τὴν
(καρδιά μου
ἀξία τῆς πίστης μου ἔφεγγε τρισάξια ἡ θύμησὴ
(του.*

*Γιὰ τὴν μεγάλη ἀναμονὴ ἐτοιμασία θ' ἀρχίσω
Ζωντάνευε στὶς φλέβες μου ἡ ἐνγενικὴ γενιά μου.
Τὰ χέρια μου τῆς προσευχῆς ἔτοιμα νὰ συντρίβουν
Φραγγέλιο ἡ ἀσυμβίβαστη περιήφανη ἀπονιά μου.*

*Κι ἔτσι θὰ νοιώσω, μὲ σεμνὰ χαμηλωμένα μάτια,
νὰ πέφτῃ ἀπὸ τὸ βάθος του κ' ἕνας θεὸς ὠραῖος
πὸν εὐκόλα μὲ ψαλμούς λατρείας βασίλευε καὶ
(μένει,
ἀκόμα λαμπροστέφανος κι ἀνύποπτα μοιραῖος.*

**Ἐρχεται! ἀκόου νὰ χτυπᾶ πιὸ βιαστικὰ ἡ χαμ-
(παίνα.
Εἶμαι ἔτοιμη. Μοναχὴ τῆς τὸ τέλος ἀντικρύζει
πιὸ γρήγορο, σὶν πῶθο τῆς ἡ τραγικὴ ψυχὴ μου,
ἀμφίβολη ἂν τὴ πιστεύειν Ἀυτὸς, πὸν τὴ γνωρίζει.*

Ἐδῶ τελειώνει ἡ Ἡχώ στὸ Χάος πὸν περι-
λαμβάνει τὰ κύκνεια ἀσματὰ τῆς.

Τὴν Μαρία Πολυδούρη εἶχε γνωρίσει καὶ ὁ Σι-
κελιανὸς στὶς ὥρες τῆς δυστυχίᾳς τῆς. Τὴν εἶχε
πολύ συμπαθεῖ, καὶ εἶχε πῆ με πόνου «Τὸ κο-
ρίτσι αὐτὸ δὲ θὰ ζήσῃ πολύ». Τὴν ἐπισκέφθη
πολλὲς φορές κι ὅταν ἦταν μακρὰ, τῆς ἔστειλε
λουλούδια μὲ τὴν ἀδελφὴ του. Τῆς εἶχε ἀφιε-
ρώσει κι ἕνα ποίημα, ὅπως μοῦ εἶπε ἡ Μυρτιώ-
τισσα, πὸν χάθηκε, κι ἔγραφε ἐκεῖ, ὅτι τὴν εἶδε
σ' ὄνειρο καὶ τοῦ ἔδωσε ἐκείνη τροφή. Κι ὅταν
εἶχε πεθάνει πιά ἐκείνη, τὴν θυμόταν συχνὰ κι
ἔλεγε ὅτι ἔπρεπε νὰ κάμῃ κάτι γι' αὐτήν.

Ὁ Ἀπρίλιος τοῦ 1930 ἦταν ὁ μικραῖος Ἀπρί-
λις τῆς. Εἶχε μεταφερθεῖ στὴν Κλινικὴ Χρηστο-
μάνου στὰ Πατήσια, ἀλλὰ δὲν ἔζησε παρά λί-
γες ἡμέρες ἐκεῖ.

Ἀκούγονταν πιά τὰ βήματα τοῦ θανάτου.
Εἶχε γίνει ἡ σκιά τοῦ ἑαυτοῦ τῆς. Ἡ ἀρρώστια
τῆς εἶχε πιεῖ ὅλη τῆς τὴ ζωὴ. Ὁ βήχας τῆς
τράνταξε τὰ στήθια.

Στὶς τελευταῖες στιγμὲς εἶχε γύρω τῆς τὴν
στοργικὴ ἀδελφὴ τῆς Βιργινία, τὴν Μυρτιώ-
τισσα, τὸν Μίνω Ζῶτο, τὸν Κ. Παπαδάκη καὶ
μερικὸς ἄλλους ἀνθρώπους τῶν γραμμάτων.
Καὶ ἐνῶ ψυχορραγοῦσε, ἀνοίγει πὸν καὶ πὸν τὰ
μάτια τῆς γιὰ νὰ παρηγορήσῃ τὴν ἀδελφὴ
τῆς καὶ νὰ χαμογελάσῃ γιὰ τελευταία φορὰ.

Ἡ τελευταία τῆς δύναμη καὶ ζωὴ εἶχε συγ-
κεντρωθῆ ὅλη στὰ μάτια τῆς. Εἶχε μείνει ὄλο
μάτια, μεγάλα καὶ λαμπρὰ σὰν τὶς ἀναλαμπές
τῆς φωτιᾶς πὸν πάει νὰ σβύσῃ. Κοντὰ στὰ πό-
δια τῆς ὁ Ἀλφρέδος τὸ «παράξενα ἀσχημο ἐκεῖ-
νο πλάσμα», πὸν μιλοῦσε μὲ τὴν ψυχὴ τῆς,
ὅπως ἔγραφε γιὰ τὸν ἄψυχο ἐκεῖνο μαῖμουδάκι
πὸν εἶχε κερδίσει σ' ἕνα Χριστουγιεννάτικο δέν-

δρο, ἀνεβοκατέβαινε κι αὐτὸ μὲ τὶς τελευταῖες
ἀραιεὶ ἀναπνοεῖς τῆς.

Κατὰ τὰ ἡμερώματα τῆς 29ης Ἀπριλίου
(τρεῖς μετὰ τὰ μεσάνυχτα) ἡ ποιήτρια μὲ τὰ
φλογερὰ αἰσθήματα καὶ τὰ φωτεινὰ μεγάλα
μάτια δὲν ὑπῆρχε πιά. Ἡ ψυχὴ εἶχε πετάξει
ψηλά. Ὁ Μεγάλος τῆς φίλος, ὅπως ἀποκαλεῖ
τὸ Χριστὸ στὸ τελευταῖο τῆς ποίημα, εἶχε «δει-
πνήσει μετ' αὐτῆς». Τὸν εἶχε δεχτεῖ στὴν ψυχὴ
τῆς καὶ τὴν εἶχε πάρει κοντὰ Του. Ἀφοῦ μετέ-
λαβε, χριστιανικὸ καθῆκον πὸν οὐδέποτε πα-
ρέλειψε, κρᾶζει:

«Ἐοχεται! ἀκόου νὰ χτυπᾶ πιὸ βιαστικὰ ἡ
καμπάνα, εἶμαι ἔτοιμη».

Σὲ λίγο δὲν ἔμεινε τίποτε ἐπάνω στὴ γῆ ἀπ'
αὐτήν, παρά ἕνας νεοσκαμμένος τάφος κι ἕνας
σταυρὸς.

Ἡ Μαρία Πολυδούρη εἶχε πεθάνει, ἀλλὰ εἶ-
χε περάσει στὴν αἰωνιότητα. Ὁ παλιὸς τῆς
δάσκαλος ἐκεῖ κάτω στὸ Γύθειο, πρὶν ἀπὸ χρό-
νιο, τὸ εἶχε προφητέψει. Ἦταν ἀθάνατη!

Ζήτησε κάτι μεγάλο στὴ ζωὴ τῆς πὸν ἀλ-
λοῖμονο δὲν τὸ βρῆκε ὡς τὸ τέλος, καὶ τὸ ἐνεῖο-
σε «Τίποτε! θάχα στὴ ζωὴ μου κάποια πὸν δὲν
ξοίρω ἀποστολή».

Ἰσως δὲν πῆρε ἀπὸ τὴν ἀρχὴ τὸ ἀληθινὸ μο-
νοπάτι καὶ σπατάλησε ὄλο τῆς τὸ εἶναι, ματώ-
νοντας τὸ ἀδύνατο κορμί τῆς καὶ τὴ φτωχὴ
τῆς καρδιά στὰ ἀγκάθια τοῦ λόγου, πὸν χτυ-
πιόταν ματώνοντας ἐνῶ ἔφαχνε νὰ βρῆ ὅτι
ζητοῦσε.

Ἡ Μαρία Πολυδούρη δὲν ἦταν οὔτε ἐκφυλὴ
οὔτε διανοητικὴ, ὅπως, ἴσως, θέλησαν νὰ πι-
στέψουν. Ἦταν γυναικὰ μὲ λεπτὴ ψυχὴ, βα-
θειά, ἀληθινὴ Πίστη κι ἕνα μεγάλο ταλέντο.
Δὲν ἦταν οἱ περιστάσεις πὸν τὴν ἀνάγκασαν
νὰ γράψῃ. Γεννήθηκε ποιήτρια, καὶ τραγού-
δησε πάντα τὴν ἀγάπη, τὸν πόνο καὶ τὸν
θάνατο.

Ἦταν ἕνα ἀνθρώπινο πλάσμα, μὲ μεγάλη δύ-
ναμη καὶ φλόγα πὸν ἐνῶ ἔβλεπε πέρα βαθειὰ
τὸ φῶς κι ἀγωνιζόταν νὰ τὸ φθάσῃ, σκάλωνε,
μάτωνε, πληγωνόταν στοὺς βάτους καὶ τοὺς
βράχους τοῦ δρόμου τῆς. Καὶ ἀλλοῖμονο δὲν
ἔφθασε, παρά κάρφωσε τὰ μάτια τῆς σ' ἕνα
τρεμόσβηστο λυχνάρι πὸν γρήγορα ἔσβησε
καὶ τὴν ἄφησε στὸ σκοτάδι.

Δὲν μπόρεσε, δὲν βρῆκε τὸ θάρρος, τὴ δύναμη
νὰ ξανασηκωθῇ καὶ νὰ ξαναπάρῃ τὸ δρόμο τῆς,
παρὰ χτύπησε γιὰ λίγο ἀκόμη τὶς φερούγες
τῆς τὶς ματωμένες κι ὕστερα ἔπεσε. Κι ἔμεινε
ἐκεῖ περιμένοντας ὑπερήφανα τὸν θάνατο. Κι
ἐνῶ περίμενε, ἔπλεξε ἀπ' τὰ γύρω τῆς ματωμένα
ἀγριολούλουδα κι ἀγκάθια ἕνα ὁμορφο στεφάνι
ἀμάραντο κι αἰώνιο, τὶς δύο συλλογές τῆς.

9. Ἡχώ στὸ χάος

ΠΡΟΛΕΓΟΜΕΝΑ

Η μελέτη μου με τον τίτλο: ΜΑΡΙΑ ΠΟΛΥΔΟΥΡΗ, δημοσιευμένη παλαιότερα στο περιοδικό:

ΕΛΛΗΝΙΚΗ ΔΗΜΙΟΥΡΓΙΑ, (Έτος Ζ', τόμος 14, Αθήνα 15 Μαΐου, 1954), είναι η διπλωματική μου εργασία, στο μάθημα της Νεοελληνικής Φιλολογίας.

Ο αείμνηστος καθηγητής μου Γ. Ζώρας έκρινε, ότι ήταν αξιόλογη και φρόντισε να δημοσιευθεί στο περιοδικό του Σπύρου Μελά.

Καλή μου φίλη με προέτρεψε, πρόσφατα, να την αναδημοσιεύσω, μολονότι σήμερα έχουν δημοσιευθεί πολλές αξιόλογες εργασίες σχετικές με τη ζωή και το έργο της ποιήτριας.

Είχα την τύχη, τελειόφοιτη φοιτήτρια της φιλοσοφικής τότε, να γνωρίσω την αδελφή της Βιργινία, η οποία με δέχτηκε πρόθυμα και, από την αρχή, μου έδειξε τη συμπάθεια της και με τίμησε με την εμπιστοσύνη της. Την επισκέφτηκα πολλές φορές στο φιλόξενο σπίτι της. Μου διηγήθηκε πολλά ενδιαφέροντα πράγματα από τη ζωή και το έργο της Μαρίας και μου έδειξε ανέκδοτο υλικό από το αρχείο της, όπως, για πρώτη φορά, το ημερολόγιο της, ανέκδοτα ποιήματά της, την αλληλογραφία της και το ατελείωτο μυθιστόρημά της.

Επισκέφτηκα επίσης και την ποιήτρια Μυρτιώτισσα, φίλη της Μαρίας. Και αυτή με δέχτηκε με καλωσύνη και μου μίλησε πολύ για τη Μαρία. Μου διηγήθηκε αναμνήσεις της από τη ζωή τους. Βρέθηκε δίπλα της τις τελευταίες ώρες της ζωής της και μου τις περιέγραψε με συγκινητικές λεπτομέρειες.

Είχα αναζητήσει και μελετήσει όλη τη γνωστή ως τότε βιβλιογραφία, και θυμάμαι, ότι, για πολύ καιρό, με είχε συνεπάρει ο θαυμασμός και η γοητεία της. Γνώρισα τον άνθρωπο, το βίο της, τις περιπέτειές της και τις δοκιμασίες της, αισθάνθηκα συγκλονισμένη από τα ποιήματά της.

Ύστερα από πολλή σκέψη και δισταγμό, πήρα την απόφαση να αναδημοσιεύσω, εδώ στον ΙΣΤΟΧΩΡΟ μου, εκείνη την εργασία μου.

Αυτή την ώρα φέρνω με ευγνωμοσύνη στη σκέψη μου, στον καθηγητή μου, την καλή Βιργινία, την ευγενική Μυρτιώτισσα. Την αφιερώνω στη μνήμη της Μαρίας Πολύδουρη!

Βασιλική Μπόμπου Σταμάτη

Αθήνα, Καλοκαίρι 2015